

ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE KONSTRÜKTİVİZM: ORTAYOL YAKLAŞIMININ EPİSTEMOLOJİK ÇERÇEVESİ

Constructivism in International Relations: Epistemological Framework of Middle Ground Approach

*Davut ATEŞ**

ÖZET

1980'lerin ortasından itibaren Uluslararası İlişkiler disiplinine girmeye başlayan konstrüktivist düşünceler, zaman içerisinde anayol kuramı olma yolunda önemli adımlar atmıştır. Bu değişimdeki en önemli etken, konstrüktivist bakış açılarına ilham kaynağı olan yapılandırma kuramının varsayımlarındaki sapmalardır. Konstrüktivist yaklaşım, özellikle 1990'lı yılların ortasından itibaren yapılandırmacılığın refleksif niteliklerinden ayrılmaya ve yapılandırmacı varsayımları uluslararası ilişkiler alanına özelleştirmeye başlamıştır. Bunun bir sonucu olarak, pozitivist epistemoloji üzerinden uluslararası ilişkilerin anayol kuramlarıyla temas etmiş ve disiplin içerisinde saygın bir statü kazanmıştır. Bu çalışmada, yapılandırma kuramı gözden geçirilecek; onun bir izdüşümü olarak konstrüktivizmin uluslararası ilişkilere uyarlanması incelenecek; konstrüktivizmin, disiplinin ana yaklaşımlarından biri haline gelmesinde yapılandırmacılığın post-pozitivizme kapı aralayan refleksif epistemolojisinden kopuşunun önemli işlevler üstlendiği gösterilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası İlişkiler Kuramı, Yapılandırma, Konstrüktivizm.

ABSTRACT

Constructivist ideas that began to appear in the discipline of International Relations after the mid-1980s developed in time as a mainstream theory. In this development, deviation from presumptions of structuration theory that inspired by constructivist outlook played important roles.

* Dr. , Dış Ticaret Müsteşarlığı, atesdavut@yahoo.com

Constructivism, particularly after the mid-1990s began to distance itself from structurationist premises and to privatize them to the field of international relations. As a result, it interacted with mainstream IR theories through positivist epistemology and gained a distinguished position in the discipline. In this paper, structuration theory will be reviewed; its application to international relations in the form of constructivism will be examined and its deviation from reflexive epistemology of structuration that gives way to post-positivism has fundamental impact on the emergence of constructivism as one of the mainstream approaches in the discipline will be tried to show.

Key Words: International Relations Theory, Structuration, Constructivism.

GİRİŞ

İçinde yaşadığımız dünyanın devletler arasındaki ilişkiler boyutunun anlaşılmasını kendisine ana çözümleme alanı tayin ederek ortaya çıkan Uluslararası İlişkiler (UI) disiplini içerisinde; önce iki dünya savaşı arası dönemde idealizm/realizm tartışması yaşanmış (Çalış ve Özlük, 2007) ve genel olarak disiplinin çalışma sınırları belirginleşmiştir. Ardından 1960'larda gelenekselcilik/davranışsalcılık arasındaki tartışmada disiplinin yöntemi irdelenmiş ve büyük oranda pozitivism ağırlıklı çalışmalar ortaya çıkmaya başlamıştır. Disiplin içerisindeki üçüncü dalga tartışma eksenini ise 1980'li yıllardan itibaren epistemoloji yoğunluklu pozitivism/post-pozitivism karşıtlığı teşkil etmiştir.¹

Onuf'a (2002) göre, pozitivism eleştirileri daha önceleri var olsa da özellikle 1980'li yıllarla birlikte ağırlığı gittikçe artmış ve sosyal bilimlerde derin bir bölünme yaşanmıştır. Tartışmaların ana eksenini artık yöntem değil, yöntemin de içinde olduğu farklı epistemolojik tercihler oluşturmuştur. Bu gelişmelerden uluslararası ilişkiler disiplini de etkilenmiş ve post-pozitivist düşünceler alan içinde derin ayrılıklara neden olmuştur (Holsti, 1985). Bir taraftan pozitivist epistemolojiye bağlı ve rasyonalist çerçevedeki neorealizm (Gilpin, 1981) ve neoliberalizm (Keohane, 1984) disiplin içinde anayol

¹ UI disiplini içinde üç aşamada yaşanan tartışmalar için bkz. Lapid, 1989.

kuramları² olarak anılırken, diğer yandan hem pozitivist epistemolojiyi hem de rasyonelliği eleştiri konusu haline getiren post-pozitivist yaklaşımlar (Walker, 1980; Ashley, 1981), disiplin içindeki kuramsal ayrılığı belirginleştirmiştir.

Bu gelişmeler içerisinde 1980'li yılların sonlarından itibaren disipline girmeye başlayan konstrüktivist³ yaklaşımlar, uluslararası ilişkileri anlama konusunda yeni bir çerçeve önermeye başlamış ve günümüze kadar gelen tartışmaların seyrinde hayli etkin olmuştur. Yaklaşık son yirmi yıldır süren tartışmalarda bir taraftan konstrüktivizmin bir kuram olup olmadığı veya uluslararası ilişkileri anlama ve anlatmada ne ölçüde işe yarayabileceği hususları önemli yer tutarken, diğer yandan da konstrüktivist yaklaşımın varsayımları dahilinde devletler arası ilişkilerin kavramlaştırılması konusunda hatırı sayılır çalışmalar yapılmıştır.⁴ Yaklaşımın çeşitli araştırma programlarında kullanılabilir duruma gelmesi, pozitivist-rasyonalist kuramların disiplin içindeki ağırlıklarını aşındırmış olmakla birlikte, anayol statüsü kazanma peşindeki konstrüktivist düşüncelerin zaman içerisinde pozitivist epistemolojiye yaklaşması, konstrüktivizmin bir kuram değil, yaklaşım tarzı olduğu yönündeki iddiaları da güçlendirmiştir.

Konstrüktivizm kavramını ilk kez kullanan Onuf (2002), konstrüktivist düşüncelerin ilham kaynağının Giddens gibilerin yapılandırma kuramı (structuration theory) olduğunu kabul eder. Kavram, pozitivist sosyal bilimler ile modernite eleştirileri arasında bir ortayol bulma arayışının sonucudur (Onuf, 1989: 36-43). Üçüncü yol olarak konstrüktivizm, ontolojiyi -içinde yaşadığımız dünyanın varlığını- öne çıkararak tartışmaya dahil olmuştur (Onuf, 2002). Ontolojik tercihte, varlıklar ile onlar arasındaki ilişkilerin bir öncelik sırası yoktur. Bunu uluslararası ilişkilere getirdiğimizde, aktör ile yapı arasında, hangisinin diğerini ürettiği veya belirlediği konusunda bir tercih yapmamız zorunlu değildir (Onuf, 2002). Bu yüzden, konstrüktivizmin genel olarak sosyal bilimlerde 1980'li yıllardan itibaren ağırlık kazanan yapılandırmacılığın uluslararasıındaki izdüşümü biçiminde okunması yanlış olmayacaktır.

² "Anayol kuramları" kavramı "mainstream theories" kavramının karşılığı olarak, pozitivist/rasyonalist temelde örülen neorealizm ve neoliberalizm gibi kuramları ifade etmek için kullanılmıştır.

³ Kavramın Türkçede yerleşmiş bir karşılığı bulunmamasıyla birlikte, "inşaatçılık", "kurmacılık" ve "oluşturmacılık" kavramları konstrüktivizm yerine kullanılmaktadır. Bkz. Pehlivan Türk, 2007.

⁴ Konstrüktivist çerçevede yapılan alan çalışmaları örnekleri için bkz. Checkel, 1997; Christiansen vd., 2001; Hemmer ve Katzenstein, 2002; Fridrichs, 2003.

Beşeri hayatın önemli bir boyutunu teşkil eden uluslararası ilişkilerin anlaşılmasında uzun süre hakim konumda kalan realizm, liberalizm ve bunların yeni yorumları, sahip oldukları temel varsayımlar doğrultusunda öntümüzde duran olgunun anlaşılmasında birbiriyle tutarlı bir bakış açısı sunarlar -birçok yönü eleştiriye açık olmakla birlikte- ve bundan dolayı da kuram olma niteliği taşıdıklarına inanılır. Oysa konstrüktivizmin insan tabiatına -dolayısıyla devletlerin özüne- ilişkin baştan bir kabulü olmadığından, yaklaşımın kendi başına bir kuram olmaktan ziyade başka kuramların araştırmalarına yön vermesi, bu nedenle de başka kuramlarla birlikte anılmasında gariptenecek bir yön yoktur. Konstrüktivizmin aktör/yapı ikiliğini, her ikisine de eşit derecede etkinlik verecek biçimde kurgulamaya çalışması, doğal olarak öteki kuramların konstrüktivist çerçeve içinde hareket etmelerine, böylece uluslararası ilişkilerde her zaman bir sorun olarak duran “değişim”in açıklanmaya çalışılmasına zemin hazırlamıştır. Dış politika çözümlemelerinin konstrüktivizm çerçevesinde yapılması (Berger, 1996; Kubalkova, 2001; Cronin, 2001), uluslararası örgütlerin konstrüktivist bakıştan ele alınması (Ruggie, 1998) veya konstrüktivizmin kimi zaman eleştirel biçime bürünmesi (Zuern ve Checkel, 2005; Fierke, 2006) yoluyla, yaklaşımın realizm, liberalizm, kurumsalcılık ve eleştirel kuramlarda kendisine yer bulması bu şekilde algılanabilir. Sosyal olguların -devletler arası ilişkiler dahil- sürekli bir inşa halinde bulunduğu temel varsayımına sahip konstrüktivizm (Onuf, 1989, 1994; Wendt, 1999; Sağır ve Akıllı, 2004: 17-18), değişmez varsayımlar üzerine kurulduğu sanılan kuramların değişen şartlara göre yeniden yorumlanmasını mümkün kılmaktadır.

Ontolojik olarak post-pozitivizme bağlı kalmakla birlikte, epistemolojik olarak pozitivizme yaklaşan konstrüktivist bakış açılarının, içinde bulunduğumuz dünyanın açıklanmasında halihazırda üstlendiği işlevler, çoğu kere birbiriyle tutarlı olmayan çok farklı kuramsal açılımlara meydan verir mahiyettedir. Konstrüktivizmin bu gevşek yapısının altında yatan en önemli nedenlerden biri kuşkusuz ontoloji/epistemoloji gerginliğidir. Bu gerginliğin daha iyi anlaşılabilmesi için, konstrüktivist bakış açılarının son dönemde geçirdiği kuramsal dönüşümün incelenmesi gerekir. Bu amaca yönelik olarak, bu çalışmada, yapılandırma kuramı gözden geçirilecek; onun bir izdüşümü olarak konstrüktivizmin uluslararası ilişkilere uyarlanması incelenecek; konstrüktivizmin disiplinin ana yaklaşımlarından biri haline gelmesinde

yapılandırıcılığın post-pozitivizme kapı aralayan refleksif epistemolojisinden⁵ kopuşunun önemli işlevler üstlendiği gösterilmeye çalışılacaktır.

1. KONSTRÜKTİVİZMİN KURAMSAL DAYANAĞI: YAPILANDIRMA KURAMI

Yapılandırma kuramı, toplumsal olgulara yapısal ve bireysel açıdan bakan kuramların uyumlu bir sentezini ortaya koyma peşindedir. Beşeri hayatın tek başına yapısal veya bireysel etkenlere bağlı kalınarak açıklanamayacağı; bireyin ve yapının toplumsal gelişmelerde karar vericiliğinin eşit düzeyde kavramlaştırılması gerektiği; böylece sosyal değişimlerin sürekli yapılanma biçiminde kendini dışı vuran süreçler olarak algılanabileceği öne sürülür (Giddens, 1984: 162).

Giddens'a (1984: 282) göre, beşeri aktörlerin bilme yetenekleri bir taraftan bilinç, öte yandan da eylemin bilinmeyen veya istenmeyen sonuçları tarafından çevrelenmiştir. Bir hareketin istenmeyen sonuçlarının yapılandırma kuramında kaydedeğer yeri vardır. İstenmeyen sonuç, belirli bir amaca yönelik girişilen eylemlerin beklenenin dışında sonuçlar doğurmasıdır. İstenmeyen sonuçları anlayabilmek için, eylemin arkasındaki dürtülerden ziyade sonuçlara bakmak gerekmektedir (Giddens, 1984: 10-11).⁶ Zaten, tarihsel süreçteki değişimler de istenmeyen sonuçlar üzerine bina edilmektedir.

Yapılandırma kuramında, beşeri aktörlük anlamında bireye önemli yer verilse de; birey, tarihin yapıcısı değil, tarih yapımının bir ögesidir (Cohen, 1989: 47). Yapılandırıcılığı, tarihin yapımıcısı olarak insanı gören hümanist kuramlardan ayıran temel nitelik de budur. Yapılandırma kuramında birey ile toplum arasındaki ilişki önemlidir. Bu, "yapının ikiliği" kavramıyla da ifade edilir. Kurama göre bütün beşeri eylemlerin bir amacı vardır (Giddens, 1979: 56). Amacın varlığı aktörün bilebilme kabiliyetini zorunlu kılar. Her insan eylemlerinin muhtemel sonuçlarına (risk ve getiriler) ilişkin hesap yapabilir,

⁵ Sosyal sistemlerin yapısal öğeleri, hem bu sistemleri oluşturan pratiklerin sonucu hem de aracıdır (Giddens, 1979: 69) -norm ve aktörün birbirlerini karşılıklı biçimde inşa etmesi durumu-. Refleksif epistemoloji, post-pozitivizmin tanımlayıcı öğelerinden olup (Fridrichs, 2003: 1); uluslararası ilişkilerin anayol kuramları dışındaki yaklaşımların temelini teşkil eder. Disiplindeki refleksif gelişimler için bkz. Neufeld, 1991.

⁶ Giddens burada bir ampulü yakma örneği üzerinde durur ve istenmeyen sonucun açıklanmasında aktörü belirli yönde harete geçiren dürtülerin değil, üzerinde eylemin icra edileceği elektrik sisteminin inceleme alanı olması gerektiğini öne sürer.

amacını gerçekleştirmesi halinde kazanacaklarının veya tersi durumda karşı karşıya kalacağı kayıpların farkındadır (Giddens, 1979: 87). Bu nokta, aslına bakılırsa yapılandırma kuramının bazı rasyonalist kabullerle (insanın kar-zarar hesabı içinde eylemde bulunması gibi) kısmen uyumlu olduğunu gösterir. İnsanın aktörlüğü, sahip olduğu güç çerçevesinde “farklılık yaratabilme kapasitesi”yle ilgilidir. Güç ise kaynakların doğru kullanımını gerektirir. Kaynaklar da, sosyal etkileşim sürecinde bilebilme yeteneğine sahip aktörlerce yapılandırılan ve yeniden üretilen sosyal sistem varlıklarıdır (Giddens, 1984: 14-15).

Sosyal değişimde yapının işlevine de yer veren kuram, yapıyı “sosyal sistemlerin yeniden üretiminde tekrarlanan kaynaklar ve kurallar” biçiminde tanımlar. Yapı, zihinsel mekanda ve insanın bilgi kabiliyetinin organik zemininde örülür ve eylemlerle kendini dışa vurur (Giddens, 1984: 377). Yapı, beşeri eylemlerin önündeki engeller olarak değil -klasik yaklaşımların aksine-, “eylemlerin üretim sürecine katılım” biçiminde kavramlaştırılır (Giddens, 1979: 70). Bunun bir sonucu olarak yapı, hem sosyal değişimleri etkiler hem de onlardan etkilenir. Yapılar, gözle görülebilen fiziki varlıklar olmayıp, zihinlerde yer edinen ve tekrarlanan eylemlere zemin hazırlayan gayri maddi olgulardır. Bu kapsamda yapılandırmacılık, sosyal değişimlerin açıklanmasına ilişkin yapısalci yaklaşımları eleştirir. Buna göre yapısalcılık, beşeri davranışlar üzerinde sınırlandırıcı etkilere sahip sürecin sadece bir yüzünü görmektir (Giddens, 1984: 212-213).

Aktörlerin ve yapının birbirlerine karşılıklı bağımlılığını tanımlayan “yapının ikiliği” kavramı, yapılandırma kuramının merkezinde yer alır ve sosyal hayattaki sürekliliğin ve değişimin açıklanmasında bu kavrama önemli işlevler yüklenir (Giddens, 1979: 69). Aktör-yapı ilişkisi diyalektik olup, toplumsal değişimi yönlendirme girişimlerinde birbirleriyle sürekli olarak etkileşim halindedir. Yapı, pratiklerin yeniden üretiminin hem bir sonucu hem de aracıdır (Cohen, 1989: 42). Yapı ve sosyal aktör, karşılıklı biçimde birbirlerini oluştururlar ve birbirlerinin aracıdırlar. Aktörlerin ve yapıların şekillenmesi birbirlerinden bağımsız olabilecek ikili olgular (dualism) olmayıp, beşeri hayattaki ikiliği (duality) temsil ederler (Giddens, 1984: 24).

Yapılandırma kuramına göre aktörler arasındaki iktidar ilişkisi, denetim diyalektiği biçiminde sürdürülür. Bütün aktörlerin, kendilerini baskı altında tutan yapılara bir şekilde ilişebilme kabiliyetleri vardır (Giddens, 1985: 72). Diğer bir deyişle, aktörlerin toplumun yapılanmasını etkileme gücü vardır. Zaten, böyle gücü olmayanların aktör olamayacakları da açıktır (Giddens, 1984: 149). Sosyal aktörler öteki insanlar ve nesnelere üzerinde denetim kurabilmek

amacıyla emredici ve dağıtıcı kaynaklara başvururlar (Giddens, 1979: 100). İktidar, karşılıklı olarak bireylerde veya kurumlarda olabilir. Ancak, denetim biçiminin, kaynakların yeniden dağıtımını yoluyla aktörleri dönüştürücü kapasitesi vardır (Giddens, 1979: 93). Aktör ve iktidar arasındaki ilişki hayati olmakla birlikte, denetim mutlak değildir ve diyalektiğin gereği olarak alternatif eylemler her zaman mümkündür (Giddens, 1979: 6). Kuralların değişime açıklığı ve sosyal yapılanmanın sürekliliği, denetimin mutlak olmamasıyla açıklanabilir.

Giddens (1984: 92) kaynakları “hem sosyal hareketlerin rutin icrasında dönüştürme kapasitesinden faydalanılan gücün, hem de beşeri etkileşimde kullanılan sosyal sistemlerin yapısal öğelerinin araçları” biçiminde tanımlar. Bu kapsamda kurumlar, sosyal sistemlerin yapılandırılmasını belirleyen etkenlerden biridir. Sosyal kurum “toplumun üyelerinin çoğunluğu tarafından tanınan veya icra edilen rutinleşmiş pratikler”dir (Cohen, 1989: 39). Bunlar, aktörlerin toplumsal değişimi yönlendirmede başvurdukları sıradan araçlardır. Sembolik düzen veya söylem biçimi, siyaset, ekonomi, hukuk veya müeyyideler toplumdaki en önemli dört kurumu oluşturur (Giddens, 1984: 107). Aktörler, toplumun yapılandırılmasını yönlendirme sürecinde bu kurumların her birinden rutin olarak faydalanırlar. Kurumlar, toplumun zihnine daha derin biçimde işlenmiş olduğundan kaynaklardan farklıdır. Her ikisi de toplumsal etkileşimde kullanılırlar.

İnsanın varlığıyla ilgili geliştirilen “ontolojik güvenlik” (ontological security) -bedensel denetimin özerkliği- kavramı, sosyal etkileşimdeki sıradanlaşmayı açıklar (Giddens, 1984: 50). Her insan her şeyden önce bedensel varlığa ihtiyaç duyduğundan, onun güvenliği de her insanın birincil amacıdır. Bu amaç, hem aktör hem de toplum düzeyindeki karşılıklı etkileşimler ve zaman-mekan kesişmesinde ortaya çıkan yapı yoluyla gerçekleştirilir. Günlük hayattaki bir sürü pratik, zaman içerisinde kurallara ve sözleşmelere dönüşür. Bunlar çerçevesinde oluşan bilinç ontolojik güvenliği temin eder. Belirli bir zaman-mekan kesişmesinde vücut bulan yapıya karşı çıkışlar da olur ve yapılandırma sürekli biçimde devam eder (Giddens, 1984: 72-73). Ancak bu iddialar, bir yandan insanın sosyal eylemlerinin tekrarcı nitelik arzemesi -tabiatta kendi kendini üreten gıda gibi-, diğer yandan ise kimi aktörlerin içinde buldukları şartları değiştirme eğiliminde olması savlarıyla (Giddens, 1984: 2) çelişir mahiyettedir. Ontolojik güvenlik nedeniyle aktörlerin böyle eğilimleri olmakla birlikte, toplumsal yapı değişimlerini getiren etkenlerin “tekrar”

eğilimleriyle nasıl uyuşturulacağı, yapılandırma kuramının yeterince açıklayamadığı bir noktadır.⁷

Yapılandırma kuramının en önemli varsayımlarından biri de zaman-mekan kesişmesidir. Pozitivist sosyal kuramların aksine refleksif çağrışımlar yapan bu varsayıma göre, beşeri ilişkiler zaman-mekanla tanımlanmak durumdadır. Zaten bundan dolayı insanlığın tarihinden bahsedilir. Bütün sosyal eylemler üç tür ilişki çerçevesinde konumlanmıştır: Zaman, mekan ve paradigma. Üçüncü ilişki, bugüne ait olan ve birebir tecrübe ettiğimiz yapıdır (Giddens, 1984: 54) -zaman/mekanın kesişmesinin toplumsal ilişkilerdeki bugünkü konumu-. Toplumsal değişimi anlamak için bahse konu üç ilişki türünün de hesaba katılması gerekmektedir. Zaman-mekan-paradigma üçgeni; tarih, coğrafya ve kimlik gibi olguları sosyal kurama sokarak göreceliğin gelişmesine zemin hazırlamıştır.

Yapılandırıcılığın kurama yaklaşımı, öne çıkarılan refleksif bakış açısı nedeniyle post-pozitivist öğeler içerir. Bütün sosyal aktörler, kuramlarını tecrübeleri ışığında gözden geçirebilen sosyal kuramcılardır. Dolayısıyla, bütün kuramcılar da bir şekilde aktördür. Bu varsayım, kuramın aktör/yapı ikiliğinin doğal sonucudur. Hem zaman-mekan sınırlılığı hem de aktör-kuram bağımlılığı nedeniyle, beşeri hayatın değişmez kanunlarını ortaya çıkarma imkanı yoktur. Doğal bilimlerin kanun keşfetme modelinin sosyal bilimlere aynen uygulanamayacağı açıktır (Giddens, 1984: 335). Zira, toplumsal olgular aynı zamanda sosyal bilimlerin araştırma başlıklarının oluşturucusudur -doğadaki durumun karşısı olarak- (Giddens, 1984: 350-353). Sosyal bilimlerdeki nesne kuramın öznesi konumundadır. Bu yüzden sosyal kuram, aynı zamanda nesnesini dönüştürme peşindedir (Giddens, 1984: 348). Doğal bilimlerin aksine, sosyal bilimlerdeki kuramlar "kendi dünyaları"nın oluşturulması sürecine katılırlar (Giddens, 1984: 350). Yapılandırıcılığın refleksiflik üzerinden post-pozitivist epistemolojiyi öne çıkarması, kuramın amprik olarak test edilebilmesini ve somut araştırma konularında kullanılmasını zorlaştırmaktadır (Archer, 1996).

⁷ Yapılandırma kuramına yöneltilen en kaydedeğer eleştiri kuşkusuz değişimi açıklayamama konusundadır. Belirli bir toplumsal örgünün yapılanmasını açıklamakta hayli işe yarayan kuram, başka yapının çözülmesini açıklamakta kullanışlı değildir. Örneğin, 1990'lı yıllarla birlikte Doğu Avrupa'da neden demoratik kapitalizme geçiş sürecinin yaşandığı yapılandırma çerçevesinde cevabı bulunamayan sorulardır (Archer, 1996).

2. EPİSTEMOLOJİK TERCİH VE KONSTRÜKTİVİZMİN SAYGINLIĞI

Sosyal veya doğal bilimlerde her yaklaşımın bir şekilde ontolojik ve epistemolojik ön kabulleri bulunur. Ontoloji, varlık veya yokluğa ilişkin düşüncelerimize, epistemoloji ise varlık ya da yokluk hakkındaki bilgimize ilişkindir. Fridrichs'e (2003: 1) göre "pozitivizm", rasyonalist epistemoloji ile materyalist ontolojiyi birleştirir ve amprik bilgi elde etmeye çalışır. "Post-pozitivizm", refleksif epistemoloji ile sosyal ontolojiyi birlikte kullanır. "Sosyal konstrüktivizm" in kuramsal kaynağı post-pozitivizm olmakla birlikte, "ortayol konstrüktivizmi" biçiminde anılan ve anayol Uİ kuramları arasında saygınlığı artan kuramlar ise rasyonalist epistemoloji ile sosyal ontolojiyi birleştirerek pozitivist nitelik kazanan yaklaşımları ifade etmektedir.

Sosyal bilimlerde 1980'li yıllardan itibaren en önemli tartışma eksenini oluşturan pozitivism/post-pozitivizm kavgası temelde epistemoloji üzerinde yoğunlaşmıştır. Pozitivist epistemoloji, insanın rasyonelliği ön kabulünü taşır. Hem bireyselci hem de yapısalcı yaklaşımlardaki ortak nokta, insanın özerk bir aktör olarak rasyonel olduğu varsayımdır. İnsanın rasyonelliği kabulü, amprik yöntemlerin kullanılması yoluyla toplumsal olgularda genel geçer kanunların varlığının keşfini mümkün kılar. Oysa refleksif veya post-pozitivist epistemolojide, rasyonelliğin sınırlarının tespit edilebilmesinin imkan dahilinde olmadığı varsayımından hareketle, beşeri hayatta tanık olduğumuz ilişkilerin öznellikler-arası (intersubjective) olduğu, dolayısıyla toplumsal hayatta genel geçer kanunların belirlenme imkanının olamayacağı ileri sürülür.

Refleksif epistemolojiye ilişkin düşüncelerin en kaydadeğer örneği Giddens (1984) tarafından ortaya atılan ve bir önceki bölümde incelenen yapılandırma kuramıdır. 1980'lerin sonlarına doğru "konstrüktivizm" biçiminde Uİ disiplinine giren yapılandırmacı girişimlerin ilk örnekleri büyük ölçüde refleksif paradigmanın içinde sayılmışlardır.⁸ Zaten bundan dolayı ilk ortaya çıktığı dönemde marjinal bir girişim biçiminde ele alınmış ve kendisini ispatlaması beklenmiştir.

Bu kapsamda, yaklaşımın epistemolojik kaymasını anlayabilmek için konstrüktivizmin disiplin içindeki gelişimini iki döneme ayırmak gerekir. Bu süreçte, yapılandırma kuramının uluslararası ilişkilere uyarlanması ve bu çabalar sırasında yapılandırmacılığın bir kısım varsayımlarından ayrılma

⁸ Elbette bu algılama konstrüktivizmin genel durumuna ilişkindir. Oysa Onuf (1989: 78-94), konstrüktivizmin pozitivism/post-pozitivizm arasında yer aldığını ifade eder.

girişimlerinin varlığı da görülebilecektir. *Birincisi*, konstrüktivizmin refleksif çerçevede algılandığı ilk dönem, *ikincisi* ise 1990'ların ikinci yarısından itibaren pozitivist yaklaşmaya ve ortayol yaklaşımı biçiminde kavramlaştırıldığı süreçtir.

2.1. Refleksif Epistemoloji

Birinci evrede yapılandırma kuramının ağırlığı açıktır ve ilk örneğini veren Onuf'a (1989) göre, içinde yaşadığımız dünya hem fiziki hem de sosyal bir mekandır. Onun içinde yaşamak fiziki varlığımızla ilgili bir olguyken, onun üzerinde tasarrufta bulunmak sosyal yanımızla ilgilidir. Aktörlük sosyal bir durumdur. Kendimiz için yapmakta olduğumuz dünya, fiziki ortamın anlamlı yapılmasını sağlayan sosyal ilişkilerden oluşmaktadır. Biz farkında olmasak da sosyal dünyamızın yapımına katılırız ve onun üzerinde tasarrufta bulunuruz. Öte yandan, kendimizi içinde bulunduğumuz dünyadan ayrı tutup, eylemlerimizin sonuçlarını ve onun içinde kendi yerimizi izleme kabiliyetimiz de vardır. İzleyici konumda olduğumuz anda dünyayı verili kabul ederiz (Onuf, 2002). Burada, insan açısından dünyanın verili kabul edilebileceği -izleyici olarak- varsayılmakla yapılandırmanın ortaya koymaya çalıştığı refleksiflikten ayrı durma çabası göze çarpar.⁹

Onuf'a (2002) göre, devletler dünyası içinde bulunduğumuz dünyanın bir parçasıdır. Üye sayısı oldukça sınırlıdır ve geçmiş çağlara göre modern devletin soyut niteliğinden kaynaklanan resmi ilişkiler geçerlidir. Devletler dünyasının birincil aktörleri devletlerdir. Devletler, tarihsel süreçteki birtakım oluşumlar neticesinde meydana gelmiştir. Devletler arası ilişkiler, sıradan insanların günlük hayatlarında pek de yeri olmayan ilişki biçimleri üzerine kurulmuştur. Sıradan insanlar ve uluslararası ilişkileri meslek olarak icra edenler açısından devletler dünyası sadece izlenen bir nesnedir ve nasıl işlediği konusunda çok da derin bilgilere sahip olunamaz. Yapılandırma kuramındaki aktör insan iken, konstrüktivizmde devletlerdir. Böylece konstrüktivistler, devletleri toplumdaki bireye benzeten realistlerle benzer bir tutum içindedirler.

⁹ Böyle bir çabanın dayanağı, uluslararası ilişkilerin sıradan insanların dünyasında pek de bir öneminin olmadığı tezidir (Onuf, 2002). Bu kabul, yapılandırmacılığın "konstrüktivizm" biçiminde uluslararası alana özelleştirilmesini ifade eder. Yapılandırmacılık bir toplum kuramı olduğundan insanın toplumda izleyici konumda bulunması imkan dahilinde değildir (Giddens, 1984). Oysa konstrüktivizmde, sıradan insanlara oldukça uzak olan devletler dünyasında insanın izleyici konumda bulunması mümkün görülür.

Onuf'un (1994, 2002) konstrüktivizminde üç temel kabul vardır. *Birincisi*, toplum ve birey birbirini sürekli biçimde oluşturur. İkisi arasındaki ortak oluşturma süreci, toplumsal ilişkilerin sabit görünümünü ve değişimini birlikte belirler.¹⁰ Uluslararası ilişkiler de böyledir. Uluslararası ilişkilerde aktör/yapı ekseninde uzun yıllardır tartışılan çözümleme düzeyi (Singer, 1961) veya çözümleme birimi (Yurdusev, 1993) gibi açmazlar uyumlaştırılmaya çalışılır (Onuf, 1995). *İkincisi*, dil ve onun türevleri (kurallar, kurumlar, politikalar vs.), toplumsal inşada araçtır. İnsan dil yoluyla aktör olur. Zira isteklerini dille ifade eder, onları dille amaca dönüştürür ve amaçları doğrultusundaki hareketlerini dille destekler. Sosyal inşa her zaman kural koyucudur. *Üçüncüsü*, kurallar maddi varlıkları kaynağa dönüştürür. Böylece, denetim fırsatının yaratılmasında ve faydanın dağıtımında asimetrik yapı kendiliğinden ortaya çıkar. Çünkü kural, içeriğinde hiç bir şekilde tarafsız değildir ve bu nedenle kuralı kullanan başkalarını kontrol etme kabiliyeti elde eder. Konstrüktivizmi refleksif çerçeveye yaklaştıran başlıca varsayımlar, sosyal olgulardaki öznellik, dilin kural koyuculuğu ve kuralın tarafsız olamayacağıdır.

Onuf (1989: 78-94), bir taraftan dilin sadece teknik bir iletişim aracı olduğunu öne süren pozitivistlere karşı çıkar ve dilin sosyal ilişkilerde inşa edici işleve sahip olduğunu ortaya koyar; diğer yandan da yaşadığımız dünyaya ilişkin anlamlı bilgilerin ifadesinde kullandığımız dilin bilgiden bağımsız - ancak geçici bir süre için- olabileceğini kabul ederek post-pozitivist yaklaşımla arasına mesafe koyar. Bu nedenle, konstrüktivizm yöntem olarak eklektik bir yapıya sahiptir (Onuf, 2002). Bilgi-dil arasında kurulmaya çalışılan "geçici bağımsızlık" ilkesi 1980'li yıllardaki epistemoloji yoğunluklu tartışmaların konstrüktivizme doğrudan yansımalarıdır. Bir tarafta pozitivistizm, bilginin -sosyal dahil- nesnelliği ve bunun gösterilme aracı olan dilin tarafsızlığı üzerinde dururken; öte yanda ise post-pozitivistizm hem sosyal bilginin nesnel olamayacağını hem de sosyal bilgiyi ifade aracı olan dilin tarafsız kalamayacağını öne sürer. Onuf, bu iki ucun uyuşmazlığını "geçici bağımsızlık" kavramıyla aşmaya çalışır. Böylece, hem toplumdaki istikrarı hem de değişimi açıklama imkanı doğacaktır. Kuralın varlığı konusunda konstrüktivistler ile pozitivist kuramlar arasında bir anlaşmazlık yoktur. Ancak

¹⁰ Bu varsayım yapılandırıcılığın en baştaki kabullerinden biridir (Giddens, 1984) ve sonra gelen konstrüktivistler tarafından da sürdürülmüştür (Adler, 1997; Wendt, 1999).

konstrüktivist bakış açısında kural, asimetrik toplumsal ilişkileri ortaya çıkaran temel etkindir ve tarafsız olamaz.

Bütün kuralların nihayetinde dönüştürücü işleve sahip olduğunu (Giddens, 1984: 5) iddia eden yapılandırma kuramına bağlı kalınarak, kuralların hem istikrarın hem de değişimin kaynağı olduğu kabul edilir. Oysa genel anlamıyla pozitivist/rasyonalist bakışın -neoliberalizm ve neorealizmin- ağırlığı altında, kuralların sadece düzenleyici işleve sahip olduğu sanılır. Konstrüktivizme göre kurallar, birikimci bir tarzda hem düzenleyici hem de dönüştürücüdür (Onuf, 1994). Temel kuralı (anayasası) olmayan bir topluluğun modern anlamda bir toplum olarak kabul edilemeyeceği, toplumsal ilerlemenin kurallara bağlı işlevsel farklılaşmayla mümkün olduğu varsayılır (Onuf, 1994). Buradan hareketle, böyle temel bir kuralı olmayan uluslararası ortamın, realistler tarafından anarşik biçimde kavramlaştırılması ve toplum olarak değerlendirilmemesi tabiidir (Waltz, 1979). Anarşide işlevsel farklılaşma olmadığından özerk ve kendi çıkarı peşindeki aktörler arasındaki ilişkinin sadece maddi yeteneklerin dağılımıyla ilgili olduğu varsayılır. Fakat, maddi kaynakların toplumsal ilişkilerden -ortak bilgidен- (Wendt, 1995: 73), dolayısıyla kurallardan bağımsık biçimde bir anlamı olmadığına göre, uluslararası ortamın da bir biçimde toplumsallık arzemesi kaçınılmazdır (Onuf, 1994). Konstrüktivist bakışta, toplum hayatında kurallar sosyal parçayı, kaynaklar ise maddi parçayı oluşturur. Kurallar yoluyla harekete geçirilemeyen kaynakların anlamı yoktur. Aynı şekilde, kuralı etkin kılacak kaynaklar olmadan kurallar da bir anlam ifade etmez (Onuf, 1989: 64).

Uluslararası ilişkilerdeki rejim incelemelerinin kurallar merkezinde yapıyor olması, konstrüktivizmin kurallar üzerindeki vurgusunu doğrulamaktadır. Her ne kadar Amerikan realizminin etkisiyle rejim incelemesi "toplum" kavramı kullanılmadan yapılsa da aslında anlatılmak istenen şey, bir şekilde kuralların toplumsallığın ortaya çıkışındaki işlevinin açıklığa kavuşturulmasıdır (Onuf, 1994). Rejim, uluslararası ilişkilerin herhangi bir alanında aktörlerin beklentileri doğrultusundaki hareketlerine yön veren açık veya kapalı ilkeler, normlar, kurallar ve karar alma prosedürlerinin toplamı olarak tanımlanır (Krasner, 1983: 186). Devletler arası ilişkilerdeki rejim tek seviyeli ve biricik tanımlayıcı kuralı anarşi iken, devletin kendi içindeki rejim bir rejimler bütünü olarak ele alınır.¹¹ İşlevsel farklılaşmaya bağlı olarak her

¹¹ Uluslararası sistemde, üstlendikleri işlevler itibariyle devletler arasında bir işbölümü yoktur. Her devlet benzer biçimde hareket eder. Oysa, devlet içindeki sistemde üstlendikleri işlevler itibariyle

toplumsal ilişki bir şekilde rejim kapsamında değerlendirildiğinden, devlete ayrıcalık katan şey toplumsal rejimlerin hepsini bütünleyen ana rejim olmasıdır. Oysa, uluslararası ilişkilerde işlevsel farklılaşma olmadığından devletler arası ilişkilerin toplumsallık çerçevesinde incelenme imkanı daralmaktadır. Ancak, kuralların bağlayıcı, emredici ve resmîlik nitelikleri dikkate alındığında, bunların sadece devletle-toplumla ilişkilendirilmesi ve uluslararası ilişkilerin aktörleri arasında farklı seviyelerde aynı nitelikleri haiz kuralların -örneğin BM anayasası- (Onuf, 1994) işlevsiz kabul edilmesi çelişkilidir.

Yapılandırma kuramının varsayımları üzerinden uluslararası ilişkilerin konstrüktivist çerçevede kavramlaştırılmasının ilk evresindeki tartışmaların normatif boyutta sürdürüldüğü,¹² taşıdığı refleksif epistemoloji nedeniyle pratik araştırma programlarına konu edilmediği görülür. Bu dönemde konstrüktivizm, pozitivist-rasyonalist paradigmaya sahip anayol UI kuramlarıyla iletişim ihtiyacı hissetmeyen kenar (marjinal) bir yaklaşımdır.

2.2. Pozitivist Epistemolojiye Geçiş

1980'lerden itibaren refleksif düşünceler, hakim pozitivist paradigmanın materyalist ontolojisine ve rasyonalist epistemolojisine ciddi eleştiriler getirmeye başlamıştır (Lapid, 1989). Ortayol konstrüktivizmi büyük ölçüde bu tartışmanın bir sonucudur. Refleksif yaklaşımların varsayımları, amprik olarak test edilebilirlikten yoksun olarak değerlendirilmiştir (Fridrichs, 2003: 4). Sorun aslında yeni yaklaşımların pozitivist çevrelerce tanınması üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu da kısmen refleksif yaklaşımın kendisini ispatlayabilmesine bağlı kabul edilmiştir. Bu noktada hakim pozitivist paradigmaya bağlı olan araştırmacılar, sınırları belirli olan araştırma programları tanımlanabilmesi ve bu çerçevede dünya politikasının önemli alanlarının aydınlatılmasına katkı yapılması halinde, refleksif yaklaşımların akademi dünyasınca kabullenilebilir olacağını öne sürmüştür (Keohane, 1988: 392).

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte, 1980'lere damgasını vuran epistemoloji tartışması, konstrüktivist kuramcılar tarafından post-pozitivist kuramcılara bırakılmıştır. Bu nedenle "kural" konusu önemini kaybetmiştir.

kurumlar arasında işbölümü vardır (Waltz, 1979). Bu nedenle, her bir kurumun görev alanı bir rejim gibi ele alındığında, devletin tamamı bir rejimler bütünü olarak ortaya çıkar.

¹² İlk evrenin en önemli temsilcisi Onuf olmakla birlikte Kratochwil'in (1989) "kural" merkezli çalışmalarının da bu kapsamda ele alınması gerekir.

Böyle bir ortamda “aktör/yapı ortak inşası” kavramı sadece soyut düzeyde kaldığından, anayol kuramlarına bağlı konstrüktivist yaklaşımlar hızla çeşitlenmeye başlamıştır (Onuf, 2002). Bu süreçte, Wendt’in çalışmaları baskın olmuştur. 1990’ların ikinci yarısını, konstrüktivist yaklaşımın daha çok anayol kuramlarıyla içiçe geçtiği süreç olarak algılamak yanlış olmayacaktır. Zira, Soğuk Savaş takip eden dönemde uluslararası ilişkilerde patlak veren ulusal-etnik çatışmalar kimlik/kültür konularını öncelikli hale getirmiştir. Ayrıca, Doğu Bloku’nun yıkılması Marksist kuramcılarının gücünü azaltmış, onların gözünde hala Amerikan disiplini görünümündeki uluslararası ilişkilerin anlaşılmasında konstrüktivizmi daha cazip hale getirmiştir. Bu da, konstrüktivist yaklaşımın hızla yaygınlaşmasına neden olmuş (Onuf, 2002), buna paralel olarak yaklaşımın epistemolojisinde keskin bir kayma yaşanmıştır.

1990’ların başından itibaren bazı konstrüktivistler, yaklaşımdaki refleksif ağırlığı yumuşatarak alanın pozitivist kuramlarıyla diyalog kurmaya başlamışlardır (Fridrichs, 2003: 4).¹³ Bunlar, sosyal araştırmalarda amprik yöntemlerin kullanılabileceğini ileri sürmüşler ve bunun yaklaşıma “ortayol” niteliği katacağını iddia etmişlerdir (Adler, 1997). Ontolojik olarak, sosyal gerçekliğin maddi tabanının varlığı -bunun sosyal olguları tamamen belirlemediği duruşunu koruyarak- varsayımı üzerinde çalışılması ve materyalizm ile idealizm arasında durulması; epistemolojik olarak da, sosyal gerçekliğin “karşılıklı öznellik” içerdiği varsayımı sürdürülmekle birlikte pozitivistin “nedensellik” düşüncesi ile “zaman-mekan bağımlılığı” varsayımına bağlı yorumsallığın (hermeneutic) korunması gerektiği öne sürülmüştür (Fridrichs, 2003: 4). Böylece, sosyal gerçekliğin anlaşılmasında pozitivist ve post-pozitivist duruşların birbirlerini tamamen dışlayan yaklaşımlar olmadığını anlaşılabilirliği iddia edilmiştir (Adler, 1997).

Pozitivist epistemoloji ile post-pozitivist ontolojinin birleştirilmesinin en kayda değer örneğini Wendt vermiştir (1999: 90-91). Uluslararası ilişkilerin sosyal inşa sonucunda meydana geldiği ve bunun amprik yöntemlerle belirlenebileceği, bununla birlikte sosyal inşa süreci devam ettiğinden bugün var olan uluslararası ilişkilerin her zaman değişime açık olduğu gösterilmeye çalışılmıştır. Böylece, pozitivist epistemoloji ve post-pozitivist ontoloji birlikte kullanılarak uluslararası gerçekliğin daha iyi anlaşılabilirliği ileri sürülmüştür (Wendt, 1999: 38-39). Ortayol konstrüktivizmi çerçevesinde amprik araştırmalara konu edilen temel başlıklar “düşünceler, kurallar, normlar,

¹³ Bunlara örnek olarak Wendt (1992), Adler ve Haas (1992) verilebilir.

kurumlar, kimlikler'' olarak ortaya çıkmıştır (Fridrichs, 2003: 5). Zaten, yaklaşımın sonraki gelişimine bakıldığında bu başlıkların uluslararası ilişkilerin oluşturulmasında üstlendiği işlevlere ilişkin amprik çalışmalar göze çarpmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği örneği üzerinden gidilerek, uluslararası kurumların uluslararası ilişkileri oluşturmadaki işlevleri amprik çalışmaların konusunu oluşturur (Ruggie, 1998; Christiansen vd., 2001; Checkel, 2003). Ancak, bunların kuramsal açıdan ne kadar uyumlu olduğu fazlasıyla tartışmaya açıktır. Zira, sosyal gerçekliğin "karşılıklı öznellik" içerdiği varsayımı ortada dururken, sosyal gerçekliğin pozitivist epistemolojiye dayanılarak açıklanmaya çalışılması ve öznellikler arasında nedenselliğe bağlı nesnel kurallar tespit edilebilmesi ortayol yaklaşımının yaşadığı zorluğu gösterir. Sonuçta pozitivistlere göre, bilim dünyasında otorite sahibi olmak için, öne sürülen iddiaların uygulanabileceği özerk bir alan gerekir. Varsayımların bu alanda amprik olarak uygulanması neticesinde ortaya çıkacak doğrulama veya yanlışlama, ileri sürülen iddiaların bilimsel olup olmadığında karar vericidir. Kuramsal önermelerle amprik kanıtların birbiriyle örtüşmesi geleneksel olarak pozitivistlere dayalı bilimselliğin ölçütü kabul edilir (Fridrichs, 2003: 6-8).

Wendt (1999: 90), uluslararası ilişkilerin çözümlenmesinde pozitivist epistemoloji ile idealist ve bütünsel (holistic) ontolojinin aynı anda kullanılmasını imkan dahilinde görür. Devletler ve onların oluşturduğu yapılar nesnel gerçekliktir ve özne-nesne ayrılığına dayalı bilimsel yöntemlerle araştırılabilir. Dolayısıyla, uluslararası ilişkilere dair güvenilir bilgi edinebilmek için amprik kanıtlama kullanılmalıdır. Örneğin, uluslararası politikanın kimi zaman kültürü yoktur. Neden bazen ortak düşüncelerin oluştuğu, öteki zamanda oluşmadığı konuları amprik araştırma gerektiren sorulardır (Wendt, 1999: 158). Bu, maddeci ve zihinsel yapılanmaların içiçe geçen karşılıklı oluşturmalarını anlamak için gereklidir. Konstrüktivizm, düşüncenin dışında nesnel dünyanın varlığını kabul ederek (Guzzini, 2000; Adler ve Barnett, 1998: 156-162), realist kabulleri kısmen onaylar. Ancak bu, düşünceden bağımsız nesnel dünyanın kendi başına bir varlık olduğu anlamına da gelmez.

Wendt'e (1999: 56) göre, düşüncelerin maddi nedenleri vardır, ancak gücün anlamı ve çıkarların muhteviyatı büyük oranda düşüncelerin işlevidir. Sosyal bağlar, maddi olarak temellenmişlerdir ve zihinden bağımsız biçimde var olabilen yetenekleriyle kendi kendini organize edici niteliğe sahiptir (Wendt, 1999: 77). Wendt'in konstrüktivizminde iki ana kabul vardır. *Birincisi*, beşeri yapıların maddi güçlerden ziyade ortak düşüncelerce belirlendiğidir (Wendt, 1999: 110). *İkincisi* ise, aktörlerin kimliklerinin ve çıkarlarının doğa tarafından verilmemiş olduğu, ortak düşünce sürecinde inşa edildiğidir -ki

bunun en önemli yollarından biri tanımadır- (Wendt, 1999: 77-88). Diğer bir ifadeyle, kimlik sosyal bir kavramdır (Yurdusev, 1997: 18). Bu nedenlerle, konstrüktivizm “yapısal idealizm” olarak ele almır. “Yapısallık” toplumsallığı, dolayısıyla toplumdaki bireyler arasındaki öznellikler arası ilişkileri çağrıştırırken; “idealizm” maddi varlığın anlamlı hale getirilmesinde beşeri etkileşimin işlevine işaret eder. Kavramın her iki yanı da ontolojik olarak hakim pozitivist-rasyonalist paradigmaya ters düşmektedir. Bu nedenle Wendt (1999: 4), hakim uluslararası ilişkileri kuramlarının Soğuk Savaş’ın sona erişini açıklayamamalarının en önemli nedeninin, uluslararası ilişkilere maddeci ve bireyselci açıdan bakmaları olduğunu öne sürer. Alanın daha iyi anlaşılabilmesi için uluslararası ilişkilere idealist ve bütünsel açıdan bakmak gerekmektedir. Bunun için de anayol kuramlarınca ihmal edilen “sosyal inşa” boyutunun üzerinde durur.

Wendt (1999) neorealist kuramların maddeci ontolojiye sahip olduğunu, neoliberal kuramların ise maddi yapılara kurumsal üstyapılar eklediğini ifade eder. Oysa konstrüktivizm idealist ontolojiye sahiptir. İdealistler için temel sorun toplumun doğası ve sosyal bilinçtir. Maddeci yaklaşımlar sosyal olgulara sadece maddi gücün dağılımı penceresinden bakarken, idealizm toplumdaki “bilginin ve düşüncelerin dağılımı”nı öncelikli hale getirir (Wendt, 1999). Zira, beşeri müdahale olmadan maddenin tek başına anlamı olamaz. İnsanın elindeki madde de ancak sosyal iletişime konu edildiği ölçüde anlam kazanır ve iktidar ilişkilerinin aracına dönüşür. Dolayısıyla, sosyal olguyu anlayabilmek için sadece maddenin değil, beşeri iletişim sırasında maddeye yüklenen idealist işlevlerin dikkate alınması gerekir.

Wendt (1999: 62), inşa etmeye çalıştığı konstrüktivist kuramın ortayol niteliği bulunduğunu iddia eder. Zira, maddeci ve bireyselci bakış açılarının önemli noktalarını gözardı etmemiş -pozitivist epistemoloji-, sosyal olguya bilimsel yaklaşmıştır. Böylece, kuramını epistemolojik görecelilikten kurtarmaya çalışır. Bu nokta, büyük ölçüde sosyal konstrüktivizmin bilimsel realizm ile sentezlenmesi çabasıdır (Wendt, 1999: 76). Ancak, sosyal konstrüktivizmin kurama bakışı daha çok refleksif taraftadır -kuram her zaman birisi ve bir amaç içindir (Cox, 1981: 128)-. Dolayısıyla, Wendt örneğinde inşa edilmeye çalışılan konstrüktivizmin pozitivist epistemolojiyle ilgisinin daha çok yöntem -amprisizm- üzerinden kurulduğu söylenebilir. Böylece, konstrüktivist girişimlerin ilk dönemine hakim olan dil, iletişim, kural, norm gibi konular ağırlığını kaybetmiş; amprik yöntemlerin uygulanabileceği dış politika, uluslararası örgütler, ittifaklar, kimlikler, çıkarlar ve etnisite (Sağır ve Akıllı, 2004: 17) gibi konular belli başlı çalışma alanları olarak öne çıkmıştır. Zaten,

konstrüktivizmin anayol kuramlarına alternatif olup olamayacağı tartışmaları veya saygınlığının tanınması bu süreçte belirginleşmiştir. Böylece, konstrüktivizmin bir ortayol yaklaşımı olup olmadığı da gündeme gelmeye başlamıştır (Adler, 1997).

1990'ların ikinci yarısından itibaren konstrüktivizm UI disiplini içerisinde kapsayıcı bir yaklaşım statüsü kazanmıştır. Ancak, bu durum ilk dönem konstrüktivistleri tarafından bir gelişme değil, konstrüktivist özgünlüğün kaybı olarak değerlendirilir (Onuf, 2002). Zira, pozitivist epistemolojinin benimsenmesiyle birlikte, önceleri pozitivist-rasyonalist kuramların eleştirilen boyutları ortayol konstrüktivizmi için de geçerli hale gelmiştir. Sosyal ontolojiye sahip refleksif yaklaşımın özne-nesne ayrılığına dayalı pozitivist epistemolojiye kayması, karşılıklı öznelğin herdaim oluşturucu etkenliğini gölgede bırakmıştır. Sonuçta konstrüktivist yaklaşım bugün içinde bulunduğumuz uluslararası gerçekliğin bugüne geliş hikayesini yazan, ancak ondan sonrasına ilişkin herhangi bir idealizmi ve beklentisi olmayan pozitivist anlamıyla açıklayıcı bir yaklaşım biçimine bürünmüştür. Bir kuramın değiştirici işlevi belirdikçe refleksif, açıklayıcı niteliği ön plana çıktıkça da pozitivist epistemolojiye yaklaşması beklenen sonuçtur. Pozitivizmde birinin aynı anda hem izleyici hem de aktör olması mümkün değildir (Rosenau, 1980: 9).

SONUÇ

1980'li yıllarda sosyal bilimlerde eleştirel, post-modern ve yapılandırmacı biçimlerde ortaya çıkan refleksif yaklaşımlardan yapılandırmacılık UI'e konstrüktivizm biçiminde girmiş; başlangıçta sosyal ontoloji ve refleksif epistemolojiye dayalı olarak uluslararası ilişkilerin bugünkü durumunu açıklamaya girişmiştir. İlk konstrüktivistler, yaklaşımın kelimenin genel anlamıyla bir paradigma olmadığını, herhangi bir sosyal ilişkileri dünyasını inceleme yolu olduğunu öne sürerler (Onuf, 2002). Onlara göre liberalizm veya Comtecu pozitivism birer paradigmadır. Zira, dünyanın belirli kurallara göre işlediğini, bilebileceğimiz şeyin bu kurallar çerçevesindeki işleyişin açığa kavuşturulması olduğunu kabul ederler. Dolayısıyla değişkenleri birbiriyle ilintilidir ve tutarlı bir dünya tasavvurları vardır. Bu anlamda konstrüktivizm paradigma olmaktan ziyade sosyal ilişkilerin araştırılmasında kullanılan bir çerçevedir. Yaklaşımın paradigma niteliği bulunmadığından, aynı zamanda bir kuram da değildir. İzleyiciye birçok kuramın yolunu açan ve genel açıklamalar getirme imkanı veren bir yaklaşımdır (Onuf, 2002). Oysa pozitivist epistemolojiye kayanlar, konstrüktivizmin uluslararası ilişkileri yapısal bazda

açıklayan bir kuram olduğunu ifade ederler (Wendt, 1994: 385), bunun meta tabanı olarak da Onuf'un "*World of Our Making*"'ini alırlar (Wendt, 1991).

Bu tartışmalar ışığında, konstrüktivizmin UI disiplini içindeki gelişimi bir ölçüde realist kuramın gelişimine benzer. Realizmde de ilk metinler daha çok felsefe yoğun olarak ele alınmış (Carr, 1946; Morgenthau, 1992), ardından da bilimsel anlamda kuramların (Waltz, 1979) ortaya çıkışına zemin hazırlanmıştır. Aynı biçimde, Onuf'un (1989) çalışmaları konstrüktivist yaklaşımın felsefi altyapısı, Wendt'in (1999) eseri de bu altyapı üzerine inşa edilen kuramsal girişim olarak ele alınabilir. Önceleri kendine has kuramsal yapısı ve inceleme birimleriyle dikkat çeken UI kuramları, yapılandırmacılığın disipline konstrüktivizm yoluyla girişiyile birlikte sosyal bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Her ne kadar uluslararası anarşinin toplumsallığı üzerinde duran özellikle İngiliz Okulu temsilcileri (Bull, 1977), UI'in nev-i şahsına münhasırlığını sosyal kurama yaklaştırmaya çalışmışlarsa da bu çabaların etkili olduğu söylenemez. Oysa konstrüktivizmle birlikte uluslararası ilişkiler sosyal kuramın bir parçası olmuştur. Konstrüktivizmin UI içinde anayol yaklaşımı biçiminde tanımlanır hale gelmesinde kuşkusuz Wendt'in sosyal ontolojiyle pozitivist epistemolojiyi birleştirerek uluslararası ilişkileri "sosyal gerçeklik" olarak inceleme girişiminin payı büyüktür.

Wendt (1999: 94), neorealizm ve neoliberalizm gibi pozitivist/rasyonalist yaklaşımların incelemelerinin maddi olduğunu ileri sürer. Kuramı maddi yapan şey, kaba maddi gücün dikkate alınarak çıkarların ve kurumların inceleme konusu yapılmasıdır. Burada, örneğin insan tabiatı, fiziki çevre veya teknolojinin düşüncelerden bağımsız konumda olduğu farzedilir. Maddeci bakışta gücün veya çıkarların kuramda değişken olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Halbuki, önce bunların nasıl oluştuğu incelenmelidir. Neorealistler, maddi gücün dağılımında ortaya çıkan kutupluluğu inceleyerek savaşı; liberaller ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılığı inceleyerek barışı; ve Marksistler kapitalizme -üretim faktörlerine- başvurarak devlet biçimlerini ve hareketlerini açıklamaya çalışırlar. Savaş, bağımlılık ve kapitalizm maddeye dayalı kültür çerçevesinde çözümlenir. Kültürün işlevi düşünce olduğuna göre, maddeci yaklaşımlar idealist eleştirilere her zaman açıktır (Wendt, 1999: 135). Bu nedenle konstrüktivizm, Soğuk Savaş'ın sonu, uluslararası sistemde kutuplaşma veya ittifakların dinamikleri gibi konularda inceleme yapan yeni bir uluslararası ilişkiler kuramı değildir (Wendt, 1999: 193).

Wendt'in sosyal ontolojiyi pozitivist epistemolojiyle ele alarak maddeye sosyal boyut eklemesi ve konstrüktivizmi anayol yaklaşımlarından biri haline dönüştürmesi, ortaya çıkan kuramsal çerçevenin ne ölçüde

“konstrüktivist” olduğuna ilişkin şüpheleri de beraberinde getirmiştir.¹⁴ Kratochwil (2000), Wendt’in tutarlı bir liberal kuram önerebilmek için önce konstrüktivist bir meta-kurama ihtiyaç duyduğunu, bu nedenle de konstrüktivizmin meta-kuram olduğunu göstermeye çalıştığını ifade eder. Eğer konstrüktivizm pozitivist alternatif olabilecek bir meta-kuram biçiminde algılanırsa, bu durumda onun çerçevesinde uluslararası ilişkilerin anlaşılmasına ilişkin ikinci-düzyen kuramların (Wendt, 1991: 383) belirmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle, Wendt’in yaklaşımını (1999) konstrüktivist çerçevedeki liberal kuram -Kratochwil’in düşüncesi takip edilirse- biçiminde okumak yanlış olmayacaktır.

Pozitivist epistemolojinin bazı konstrüktivist yaklaşımlar tarafından benimsenmesi ve bunun Wendt tarafından örneklenmesi sonucunda, konstrüktivizm günümüzde artık uluslararası ilişkileri anlamının ve anlatmanın önemli yollarından biri olarak kabul edilmektedir. Yaklaşımın bir uluslararası ilişkiler kuramı mı yoksa feldefi bir kategori mi, bir meta-kuram mı veya ampirik bir araştırma yöntemi mi olduğu konusundaki tartışmalar (Kratochwil, 2000) devam ede dursun, Uİ disiplini içindeki herhangi bir yaklaşımın bugün konstrüktivizme öyle veya böyle atıf yapmadan ciddiyet taşımayacağına ilişkin genel bir kanaat oluşmuştur. Dış politika çözümlerinden uluslararası örgütlere veya anarşiden kozmopolitan topluma kadar değişen başlıklar yelpazesi içerisinde liberalizme, realizme, eleştirel düşünceye veya post-modernizme dayalı biçimde bir açıklama getirmeye yeltenen bütün girişimlerin, incelemeye aldıkları alanın veya birimin önce oluşum sürecine baktıkları şüphesizdir. Konstrüktivizm bugün disiplin içerisinde ana yaklaşımlarından biri olmanın ötesinde meta-kuram olma iddiası taşımaktadır. Ancak, Kratochwil’in sınırlarını tanımlamakta zorlandığı gibi,¹⁵ konstrüktivizmin sınırlarının ne olduğu bugün hayli belirsizleşmiştir.

Aslında bu belirsizlik, yapılandırma kuramının öngördüğü şekilde öteki bütün sosyal aktörlerin hareketlerinde gözlenebilecek belirsizliğin sosyal bir aktör olan devletin hareketlerinde de kaçınılmaz olmasından

¹⁴ Bu gelişme kimilerine göre, konstrüktivizmin 1980’lerdeki refleksif durumundan koparak yeni-Durkheimci biçime bürünmesidir. Konstrüktivizme davranışsalci öğelerin girmesinin, “özellikler arası ilişkiler” konusunda ileri düzey çözümler yapılmasını engellediği iddia edilir (Wiener, 2003: 254).

¹⁵ Kratochwil (2000: 89) “Birisinin konstrüktivist olduğunu söylemesi veya buna inanması önemli değildir. Önemli olan böyle bir özdeşleştirmenin konstrüktivist tanımlamasının temel gerekleri doğrultusunda bir anlam ifade edip etmediğidir.” der. Ancak, bu gereklerin ne olduğunu ortaya koyma konusunda söyleyeceği çok şey yoktur.

kaynaklanmaktadır. Konstrüktivizmin, realizmde de mevcut olan “devletin davranışının belirsizliği”ni aşmada yeni bir açılım sağlamadığı kuşkusuzdur (Copeland, 2000). Wendt, Waltz’un iki düzeyli çözümlemesini -aktör ve yapı-, ikisinin birbirinden ayıramayacağı varsayımıyla eleştirse de, kendisinin ortaya koyduğu düzeyler -aktör, yapı, yöntemsel bireysellik- (Wendt, 1999), onu Waltz’dan çok farklı sonuçlara götürmez. Yöntemsel bireysellik, realizmde de bulunan “belirsizlik sorunu”nun kuramsal düzeyde aşılabilme girişimidir. Sorun, bazı aktörlerin beklenmedik tavır veya düşüncelerinden kaynaklanmaktadır, ki bu da bireysel zorlamadır.

Başlangıcında refleksif epistemolojiye sahip olan konstrüktivizm, Wendt’in çalışmasıyla örneklenen kuramla pozitivist epistemolojiye kayarak -buna karşın sosyal ontolojiye bağlı kalarak- uluslararası ilişkilerin sosyal kuramının -sosyal gerçekliğin- ortaya konması bağlamında disiplin içinde ana yaklaşımlardan biri durumuna gelmiştir. Ancak, sosyal ontolojinin pozitivist epistemolojiyle ne kadar uyumlu olduğu sorununa bağlı olarak konstrüktivist yaklaşım bütünlüğünü kaybetmiştir. Wendt’in izlediği yöntem takip edildiğinde “sosyal gerçeklik”in açıklanması anlamında pozitivist görünen yaklaşım, Onuf takip edildiğinde hala refleksif yorum ekseninde bulunmakta ya da Kratochwil’in kural merkezli çözümleri kapsamında normatif niteliği ön plana çıkmaktadır. Konstrüktivizm, neorealizm veya neoliberalizm ile karşılaştırıldığında bütünlük arzeden bir yaklaşım olmaktan çok uzaktır. Yaklaşımın pozitivistime alternatif olmaya çalışan bir meta-kuram olarak değerlendirilmesi durumunda ise bu iddia, bizzat Wendt gibi konstrüktivistler tarafından yanlışlanmıştır -pozitivist epistemoloji takip edildiğinden-. Konstrüktivizm bugün uluslararası ilişkilerle ilgili herhangi bir çözümlemeye başvurulması zorunlu düşünceler yığına işaret ederken, bunların kendi başına uluslararası ilişkileri kavramlaştırırmda birbirini tamamlayıcı ve bütünlüyci varsayımlardan yoksun olduğu göze çarpmaktadır.

KAYNAKLAR

- Adler, Emanuel ve Haas, Peter M. (1992) “Epistemic Communities, World Order, and the Creation of a Reflective Research Program”, *International Organization*, Vol.46, Iss.1, ss.367-390.
- Adler, Emanuel. (1997) “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics”, *European Journal of International Relations*, Vol.3, Iss.3, ss.319-364.
- Adler, Emanuel ve Barnett, Michael (Der.). (1998) *Security Communities*, Cambridge: Cambridge University Press.

- Archer, M. (1996) "Social Integration and System Integration: Developing the Distinction", *Sociology*, Vol.30, Iss.4, ss.679-700
- Ashley, Richard, (1981) "Political Realism and Human Interests", *International Studies Quarterly*, Vol.25, Iss.2, ss.204-236.
- Berger, Thomas U. (1996) "Norms, Identity, and National Security in Germany and Japan", Katzenstein, Peter J. (Der.), *The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics*, New York: Columbia University Press, ss.317-356.
- Bull, Hedley. (1977) *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, New York: Colombia University Press.
- Carr, E.H. (1946) *The Twenty Years' Crisis 1919-1939: An Introduction to the Study of International Relations*, London: Macmillan.
- Checkel, Jeffrey T. (1997) *Ideas and International Political Change: Soviet/Russian Behavior and the End of the Cold War*, New Haven: Yale University Press.
- Checkel, Jeffrey T. (2003) "'Going Native' in Europe? Theorizing Social Interaction in European Institutions", *Comparative Political Studies*, Vol.36, Iss.1-2, ss.209-231.
- Christiansen, Thomas, Joergensen, Knud E., ve Wiener, Antje (Der.). (2001) *The Social Construction of Europe*, London: Sage.
- Cohen, Ira J. (1989) *Structuration Theory: Anthony Giddens and the Constitution of Social Life*, New York: St. Martin's Press.
- Copeland, Dale C. (2000) "The Constructivist Challenge to Structural Realism: A Review Essay", *International Security*, Vol.25, Iss.2, ss.187-212.
- Cox, Robert. (1981) "Social Forces, States and World Order: Beyond International Relations Theory", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol.10, Iss.2, ss.126-155.
- Cronin, Bruce. (2001) "The Paradox of Hegemony: America's Ambiguous Relationship with the United Nations", *European Journal of International Relations*, Vol.7, Iss.1, ss.103-130.
- Çalış, Şaban ve Özlük, Erdem. (2007) "Uluslararası İlişkiler Tarihin Yapısökümü: İdealizm-Realizm Tartışması", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 18.
- Fierke, K.M. (2006) "Constructivism", Dunne, T., Kurki, M. ve Smith, S. (Der.), *International Relations Theory: Discipline and Diversity*, Oxford: Oxford University Press, ss.166-184.
- Fridrichs, Joerg. (2003) "Middle Ground or Half Way House? Social Constructivism and the Theory of European Integration", Papier zur Vorstellung bei der Tagung "Forschungslogik und Methoden in den Internationalen Beziehungen und der Europaforschung", 2-4 April, Hofgeismar.
- Giddens, Anthony. (1979) *Central Problems in Social Theory: Action, Structure and Contradiction in Social Analysis*, Berkeley: University of California Press.

- Giddens, Anthony. (1984) *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*, Berkeley: University of California Press.
- Gilpin, Robert. (1981) *War and Change in World Politics*, New York: Cambridge University Press.
- Guzzini, Stefano. (2000) "A Reconstruction of Constructivism in International Relations", *European Journal of International Relations*, Vol.6, Iss.2, ss.147-182.
- Hemmer, Christopher ve Katzenstein, Peter J. (2002) "Why is There No NATO in Asia? Collective Identity, Regionalism and the Origins of Multilateralism", *International Organization*, Vol.56, Iss.3, ss.575-607.
- Holsti, Kal J. (1985) *The Dividing Discipline: Hegemony and Diversity in International Theory*, London: Allen&Unwin.
- Keohane, Robert. (1984) *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton: Princeton University Press.
- Keohane, Robert. (1988) "International Institutions: Two Approaches", *International Studies Quarterly*, Vol.32, Iss.4, ss.379-396.
- Krasner, Stephen. (1983) *Structural Causes and Regime Consequences: Regimes as Intervening Variables*, Ithaca: Cornell University Press.
- Kratochwil, Friedrich. (1989) *Rules, Norms, and Decisions: On the Conditions of Practical and Legal Reasoning in International Relations and Domestic Affairs*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kratochwil, Friedrich. (2000) "Constructing a New Orthodoxy? Wendt's "Social Theory of International Politics" and the Constructivist Challenge", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol.29, Iss.1, ss.73-101.
- Kubáľková, V. (2001) *Foreign Policy in a Constructed World: International Relations in a Constructed World*, Armonk ve NY: M.E. Sharpe.
- Lapid, Yosef. (1989) "The Third Debate: On the Prospects of International Theory in A Post-Positivist Era", *International Studies Quarterly*, Vol.33, Iss.3, ss.235-254.
- Morgenthau, Hańs J. (1992) *Politics Among Nations*, New York: McGraw Hill.
- Neufeld, Mark. (1991) "The Reflexive Turn and International Relations Theory", CISS Working Paper, No 4.
- Onuf, Nicholas. (1989) *World of Our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*, Columbia: University of South Carolina Press.
- Onuf, Nicholas. (1994) "Constitution of International Society", *European Journal of International Law*, Vol.5, Iss.1, ss.1-19.
- Onuf, Nicholas. (1995) "Levels", *European Journal of International Relations*, Vol.1, Iss.1, ss.35-58.

- Onuf, Nicholas. (2002) "Worlds of Our Making: The Strange Career of Constructivism in International Relations," Puchala, Donald J. (Der.), *Visions of International Relations*, Columbia: University of South Carolina Press, ss.119-141.
- Pehlivan Türk, Bahadır. (2007) "Japonya Anayasası, Ordu ve Japonya'nın Normalleşmesi", *Stratejik Analiz*, Haziran 2007.
- Rosenau, James N. (1980) *The Scientific Study of Foreign Policy*, Revised and Enlarged Edition, London: Frances Pinter.
- Ruggie, John. (1998) *Constructing the World Polity: Essays on International Institutionalization*, London: Routledge.
- Sağır, Meral Öztoprak ve Akıllı, H. Serkan. (2004) "Etnisite Kuramları ve Eleştirisi", *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 28, No 1, ss. 1-22.
- Singer, David J. (1961) "The Level of Analysis Problem in International Relations", *World Politics*, Vol.14, Iss.1, ss.77-92.
- Walker, R.B.J. (1980) "Political Theory and the Transformation of World Politics", World Order Studies Program, Occasional Paper No.8, Princeton, Centre for International Studies.
- Waltz, Kenneth N. (1979) *Theory of International Politics*, New York: Random House.
- Wiener, Antje. (2003) "Constructivism: The Limits of Bridging Gaps", *Journal of International Relations and Development*, Vol.6, Iss.3, ss. 252-275.
- Wendt, Alexander. (1992) "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Vol.46, Iss.2, ss.391-407.
- Wendt, Alexander. (1991) "Bridging the Theory/Meta-theory Gap in International Relations", *Review of International Studies*, Vol.17, Iss.4, ss.383-392.
- Wendt, Alexander. (1995) "Constructing International Politics", *International Security*, Vol.20, Iss.1, ss.71-81.
- Wendt, Alexander. (1994) "Collective Identity Formation and the International State", *American Political Science Review*, Vol.88, Iss.2, ss.384-396.
- Wendt, Alexander. (1999) *Social Theory of International Relations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Yurdusev, Nuri A. (1993) "Level of Analysis and Unit of Analysis: A Case for Distinction", *Millennium: Journal of International Studies*, Vol.22, Iss.1, ss.77-88.
- Yurdusev, Nuri A. (1997) "Avrupa Kimliğinin Oluşumu ve Türk Kimliği", Eralp, Atilla (Der.), *Türkiye ve Avrupa*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Zürn, Michael ve Checkel, Jeffrey. (2005) "Getting Socialized to Build Bridges: Constructivism and Rationalism, Europe and the Nation-State", *International Organization*, Vol.59, Iss.4, ss.1045-1079.